

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

STRATEGIC DIRECTIONS OF ECONOMIC SECURITY

УДК 336.17:625.2

<https://doi.org/10.32843/infrastruct35-14>**Позднякова Л.О.**д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки,
бізнесу та управління персоналом
на транспортіУкраїнський державний університет
залізничного транспорту**Котик В.О.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
і адмініструванняУкраїнський державний університет
залізничного транспорту**Карабджак В.В.**

магістр

Український державний університет
залізничного транспорту

Статтю присвячено питанням розроблення механізму забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту. Визначено сутність основних понять, які пов'язані з визначенням економічної безпеки. На основі проведеного дослідження встановлено, що основною метою забезпечення економічної безпеки залізниць є запобігання загрозам, забезпечення захищеності їхньої діяльності та досягнення поставлених цілей. Для вирішення питання забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту розроблено модель показників, які визначаються виходячи з уже визначених раніше загроз. Досліджено передумови забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту, які класифіковано за блоками: економічні, політичні, організаційно-технологічні, технічні та соціальні. Найвищий ступінь економічної безпеки являє міжнародна економічна безпека. Доведено, що велика частина передумов, що виникають, лежить в основі державного регулювання.

Ключові слова: економічна безпека, функціональні складники, часткові функціональні критерії, сукупний критерій економічної безпеки, внутрішні і зовнішні загрози.

Стаття посвячена вопросам разработки механизма обеспечения экономической

безопасности железнодорожного транспорта. Определена сущность основных понятий, которые связаны с определением экономической безопасности. На основе проведенного исследования установлено, что основной целью обеспечения экономической безопасности железных дорог является предотвращение угроз, обеспечение защищенности их деятельности и достижение поставленных целей. Для решения вопроса обеспечения экономической безопасности железнодорожного транспорта разработана модель показателей, которые определяются исходя из уже определенных ранее угроз. Исследованы предпосылки обеспечения экономической безопасности железнодорожного транспорта, которые классифицированы по блокам: экономические, политические, организационно-технологические, технические и социальные. Доказано, что большая часть возникающих предпосылок лежит в основе государственного регулирования.

Ключевые слова: экономическая безопасность, железнодорожный транспорт, обеспечение экономической безопасности и защищенности, предотвращение угроз, модель показателей экономической безопасности.

The article is devoted to the development of a mechanism for ensuring the economic security of railway transport. The essence of the basic concepts that are associated with the definition of economic security is determined. Based on an analysis of the theoretical and methodological approaches of scientists who are working on this issue, the main directions regarding the determination of the mechanism for increasing the level of economic security are disclosed. According to the results of a comprehensive analysis, the railways of Ukraine have many problems that need to be addressed in a very short time by taking measures to ensure stability and develop its work now and in the future. As a result of the study, it was found that the main goal of ensuring the economic security of railways is to prevent threats, ensure the safety of their activities and achieve their goals by solving and searching for means and methods of preventing threats in order to mitigate or eliminate the consequences of their actions. Based on this, it was concluded that ensuring the economic security of railway transport is a continuous cyclic process, which must be periodically improved. The components of the economic security of transport differ from one another in their content, a set of functional criteria, as well as ways to ensure their level. To address the issue of ensuring the economic security of railway transport, all factors (threats) that affect the economic security of the industry were grouped according to a separate functional component. The model of indicators for determining the economic security of railway transport is composed of a set of specific indicators, the choice of which for individual functional components is determined on the basis of previously identified threats. The prerequisites for ensuring the economic security of railway transport are investigated, classified into blocks: economic, organizational, technological, technical and social. It is proved that most of the emerging prerequisites that arise, lies at the basis of public administration. Since the economic security of the state depends on the operation of rail transport, research has been made on the preconditions that affect economic security.

Key words: economic security, rail transport, economic security and security, threat prevention, economic security indicators model.

Постановка проблеми. У сучасних умовах питання забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту займає одне з перших місць. Передумовами появи низки проблем залізничної галузі стали різні перетворення в економіці країни, які й зумовили множинні зміни в діяльності залізничних підприємств і залізничного транспорту в цілому. До цього галузям народного господарства держави були властиві стабільність і прогнозованість явищ зовнішнього і внутрішнього характеру на тривалий термін часу. Підприємства народного господарства були захищені державою від впливу всіх негативних чинників. Для залізничної галузі цей факт був однією з головних умов ефективної діяльності її підприємств – забезпеченість необхідними обсягами робіт, оскільки види транспорту, які використовували підприємства народного гос-

подарства під час перевезення своєї продукції, визначалися незалежно від бажання самих підприємств. І перевага тут належала залізничному транспорту. Перетворення в економіці України призводять до появи зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на діяльність залізничного транспорту як позитивно, так і негативно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цих умовах виникає необхідність своєчасного передбачення і реагування на будь-які зміни як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі. Вирішення таких завдань саме й лежить в основі забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту.

Проблеми забезпечення економічної безпеки на різних її рівнях знаходяться у центрі уваги вчених. Основні дослідження у цьому напрямі відображено

в роботах таких учених, як Г. Пастернак-Таранущенко, В. Духова, М. Куркіна, В. Пономаренко, Т. Клебанова. Дослідженнями в напрямі забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту та забезпечення її окремих складників займалися такі вчені: О. Дейнека, В. Дикань, Л. Позднякова, І. Плєтнікова, Д. Ковальов, Т. Сухорукова, Т. Тимофєєва, Л. Ковалевич, В. Котик, В. Яковенко, В. Куделя, Н. Гриценко, Ю. Мирошніченко, Н. Жердев та багато інших. Не занижуючи вагомий внесок зазначених учених, треба відзначити, що ця проблема є ще недостатньо глибоко вивченою, тому є актуальною та своєчасною.

На думку В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанової, Н.Л. Чернової, перші напрацювання, що стосуються проблеми забезпечення безпеки економічних систем, мали місце ще на початку 60-х років ХХ ст. [1, с. 11].

Л.А. Позднякова, А.Г. Дейнека, В.А. Котик, В.В. Котик дають визначення національній економічній безпеці як «незалежність держави у формуванні і розвитку власної економічної системи», виділяючи при цьому, що «основними напрямками досягнення економічної безпеки є незалежність у формуванні і розвитку продуктивних сил, техніко-економічних відносин (відносин спеціалізації, кооперації, комбінування і т. д., організаційно-економічних відносин і перш за все менеджменту і маркетингової діяльності), власності і управління нею (в єдності їх економічного і юридичного аспектів), господарського механізму» [2, с. 36]. Міжнародна економічна безпека розуміється як комплекс міжнародних умов співіснування, домовленостей та інституційних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно вибирати і здійснювати свою стратегію економічного розвитку, не піддаючися зовнішньому тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння, взаємоприйнятне і взаємовигідне з боку інших держав [2, с. 97].

На думку О.Г. Дейнеки, Л.О. Позднякової, В.Л. Диканя, найвищий ступінь економічної безпеки являє міжнародна економічна безпека. Це, перш за все, зумовлено явищами, що відбуваються у світі, які чинять потужний негативний вплив на економіку країн і на світову економіку: економічною інтеграцією країн, глобалізацією економічних відносин, через які різні зміни в одній або декількох країнах призводять до кризи світової економіки у цілому; збільшенням можливостей терористичного підриву економічної стійкості всіх країн; значним ступенем залежності економіки від екології, що підтверджується останнім часом природними катастрофами світового масштабу; наростанням диференціації багатства і бідності, яка може викликати соціальні заворушення загрозливої сили; збільшенням боргової кабали, оскільки зовнішня заборгованість низки країн

досягла такого рівня, який виключає можливість повернення боргу, а це служить причиною фінансових суперечностей і криз країн; виснаженням запасів ресурсів або їх відсутністю у низці країн, яка приводить до безрозсудних дій урядів цих країн [3, с. 207].

Як визначили О.Г. Дейнека, Л.О. Позднякова, В.Л. Дикань, уперше поняття національної безпеки було використано в 1906 р. в посланні президента США Теодора Рузвельта Конгресу США, де він пояснював військову акцію приєднання зони майбутнього Панамського каналу інтересами національної безпеки і національними інтересами [3, с. 308].

Г. Пастернак-Таранущенко стверджує що існує безліч прийомів для приведення державного механізму однієї з країн у непридатність із вигодою для іншої країни. До таких прийомів можна віднести економічне розбалансування, фінансову, трудову і товарну експансію, фінансові кризи [4, с. 56]. Але й ці прийоми не можна вважати усталеними, оскільки вони постійно оновлюються.

На думку Т.О. Тимофєєвої, у структурі національної безпеки особливе місце займає економічний складник. Якщо в державі слабкий економічний потенціал, то ця держава не зможе забезпечити стабільного функціонування решти складників, не зможе змінити «статусу європейської держави, яка не має особливих претензій, що закріпився за Україною, не виступає конкурентом на світових ринках і може розглядатися як споживач застарілої техніки і технології, а також не дуже якісної споживацької продукції» [5, 264], а також втрачає свою спроможність до реалізації фінансово-економічної політики відповідно до своїх національних інтересів.

На думку А.М. Новикової, ще одним складником національної безпеки є транспортна безпека, яка включає чотири аспекти: економічний, соціальний, технологічний та екологічний [6, с. 407].

Не занижуючи вагомий внесок зазначених учених, треба відзначити, що ця проблема є ще недостатньо глибоко вивченою, тому актуальним вважається дослідження розроблення теоретичних основ щодо проблеми визначення, оцінки і прогнозування розвитку стану залізничного транспорту за допомогою найважливіших показників та індикаторів його функціонування з погляду забезпечення його економічної безпеки під впливом різноманітних негативних проявів зовнішнього і внутрішнього характеру.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення існуючих теоретичних підходів до визначення рівня економічної безпеки залізничного транспорту. Мета дослідження зумовлена вирішенням таких завдань: визначити сутність економічної безпеки на різних її рівнях; проаналізувати теоретичні та практичні підходи до визначення рівня економічної безпеки; обґрунтувати

доцільність визначення економічної безпеки на залізничному транспорті; визначити роль залізничного транспорту в забезпеченні економічної безпеки держави; розробити пропозиції щодо оцінки економічної безпеки залізничного транспорту та механізму її реалізації.

У роботі використані такі методи дослідження: системний підхід (визначення складників економічної безпеки залізничного транспорту), абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення та формування висновків), експериментальний (формування концепції забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту), логічного моделювання (визначення коефіцієнтів за окремими складниками економічної безпеки залізничного транспорту), графічний метод (проведення комплексного аналізу роботи залізничного транспорту), експериментальний метод (обґрунтування отриманих коефіцієнтів), метод експертних оцінок (отримання значення вагових коефіцієнтів) та загальнонаукові методи теоретичного узагальнення і порівняння.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із питань забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, галузі та окремого підприємства, законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані «Укрзалізниці» та залізниць, внутрішньовідомча документація «Укрзалізниці».

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичним обґрунтуванням вирішення цієї проблеми у різних економічних системах займалися вчені різних держав, але, незважаючи на наявність наукового надбання, залишається коло питань із цієї проблеми, що є, на жаль, недостатньо вивченим. Тому було виконано теоретичне обґрунтування доцільності створення вдосконаленого механізму, який має дати змогу забезпечити економічну безпеку залізничного транспорту.

Науковий пошук підкреслюється багатоаспектністю розгляду вченими поняття «економічна безпека». Встановлено, що перші напрацювання, що стосуються проблеми забезпечення безпеки економічних систем, мали місце ще на початку 60-х років ХХ ст. Проте в нашій країні перші спроби постановки та вирішення проблеми забезпечення безпеки економічних систем були зроблені на початку 90-х років ХХ ст.

На основі аналізу теоретичних та методичних підходів учених, які працюють над цією науковою проблемою, розкрито основні напрями визначення механізму підвищення рівня економічної безпеки. Дослідженням встановлено, що в економічній літературі немає однозначного визначення поняття «економічна безпека». Забезпечення економічної безпеки системи як результату дії різноманітних чинників внутрішнього і зовнішнього характеру вимагає розроблення відповідного механізму та

системних показників, за допомогою яких вона буде визначена.

На відміну від нашої держави в інших країнах питанням забезпечення національної економічної безпеки стурбовані вже давно. У Китаї, наприклад, національна економічна безпека розглядається як частина загальної системи державної безпеки й є державною таємницею країни [2, с. 135–139].

В Японії економічна безпека розглядається як один із головних складників комплексної національної безпеки [2, с. 143–145].

У США розроблена і діє Концепція економічної безпеки США, створено Національну економічну раду, основною функцією якої є проведення заходів щодо забезпечення економічної безпеки країни [2, с. 149–151]. Сучасна концепція економічної безпеки США будується на усвідомленні того, що в міру зменшення значимості військово-стратегічних чинників у міжнародних справах на перший план виходить економічна потужність країни.

Пропонується трактувати поняття «економічна безпека» як здатність економічної системи зберегти стійкий стан, протидіяти загрозам порушення цього стану та запобігати незворотним кризовим ситуаціям [2, с. 155–159].

Розглянуто теоретичні аспекти визначення основних понять, пов'язаних із проблемою визначення рівня економічної безпеки: «економічна безпека», «економічні ризики».

Економічна безпека класифікується за такими рівнями: міжнародним, національним, державним, регіональним, галузевим і рівнем підприємства. Для забезпечення функціонування механізму економічної безпеки було визначено взаємозв'язок різних чинників, які безпосередньо впливають на національну безпеку держави. В основі забезпечення економічної безпеки передбачається мінімізація загроз, які виникають, та формування і проведення заходів щодо її попередження та вирішення.

Оскільки економічна безпека держави залежить від роботи залізничного транспорту, було зроблено дослідження передумов, які впливають на економічну безпеку. Розроблено класифікацію основних чинників за блоками: політичні, економічні, організаційно-технологічні, технічні та соціальні. Встановлено, що велика частина передумов забезпечення економічної безпеки залізничної галузі, які виникають, лежить в основі управління національним господарством. Доведено, що основну економічну безпеку несуть політичні чинники як із боку конкурента, так і з боку держав, які мають значні конкурентні переваги.

Розроблено підґрунтя понятійного апарату змісту економічної безпеки залізничного транспорту, де визначено що під економічною безпекою слід розуміти такий стан, за якого створюються умови для найефективнішого використання ресурсів залізничного транспорту, а також забез-

печення його стабільного функціонування і прогресивного розвитку в даний час і в майбутньому.

Визначено також, що під ресурсами залізничного транспорту необхідно розуміти всі ресурси, які є у нього в наявності; під потенціалом економічної безпеки залізничного транспорту – невикористані ресурси, які можуть бути реалізовані як за рахунок власних, так і з залученням додаткових ресурсів. Рівень економічної безпеки – такий стан залізничного транспорту, який відповідає періоду, який аналізується, порівняно з попереднім періодом або нормативом цього показника.

На практиці система економічної безпеки залізничної галузі й організація її успішного функціонування повинні спиратися на методологічні основи наукової теорії безпеки. У зв'язку із цим виявлено першочергові цілі системи економічної безпеки.

Теоретично обґрунтовано та доведено доцільність створення економічного механізму функціонування та забезпечення такого стану галузі, який буде відповідати умовам економічної безпеки. Це є передумовами аналізу роботи залізничного транспорту, який було виконано у динаміці за п'ять попередніх років. Результати проведеного аналізу дали змогу виявити основні чинники, які негативно впливають на діяльність галузі, та розробити пропозиції щодо їх попередження.

Висновки з проведеного дослідження.

Постійні зміни як внутрішнього, так і зовнішнього середовища вимагають повсякчасного управління процесами, які відбуваються, оскільки вони можуть носити різні форми економічної небезпеки (загрози) стосовно залізничного транспорту, тому питання забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту є одним із головних у залізничній галузі.

Здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, пов'язаного з розробленням пропозицій щодо забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту. Встановлено, що економічна безпека є обов'язковим складником будь-якого рівня управління: макро – міжнародного, національного, державного, галузевого; мезо – регіонального; мікро – компанії, холдинга, фірми, підприємства. Доведено, що в основі рівнів управління лежить мінімізація або запобігання загрозам, які виникають.

Досліджено передумови забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту, які класифіковані за блоками: політичні, економічні, організаційно-технологічні, технічні та соціальні. Доведено, що велика частина виникаючих передумов забезпечення економічної безпеки залізничної галузі лежить в основі державного управління.

Встановлено, що Україна не використовує свої потенційні можливості та втрачає основну масу невикористаних резервів, які пов'язані із забезпеченням економічної безпеки держави у цілому та залізничного транспорту зокрема.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование. Харьков : ИНЖЕК, 2004. С. 143.
2. Экономическая безопасность железнодорожного транспорта Украины : монография / Л.О. Позднякова. Київ : УкрДАЗТ, 2011. С. 195.
3. Дейнека О.Г., Позднякова Л.О., Дикань В.Л. Стратегія підприємства та стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Харків : Олант, 2012. С. 416.
4. Пастернак-Таранущенко Г. Безопасность: система, подсистема, оценки, новое оружие. *Экономика Украины*. 2000. С. 55–59.
5. Тимофеева Т.О. Екологічні аспекти економічної безпеки залізничного транспорту. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Шлях України до економічної безпеки»*. Харків : ХНУВД, 2006. С. 264–266.
6. Новікова А.М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів. Київ, 2003. С. 493.

REFERENCES:

1. Ponomarenko V. S., Klebanova T. S., Chernova N. L. (2004) Ekonomycheskaya bezopasnost' rehyona: analyz, otsenka, prohnozyrovanye [Economic security of the region: analysis, evaluation, forecasting]. Kharkov: Inzek ID. (in Ukrainian)
2. Pozdnyakova L. A., Deineka A. G., Kotik V. A., Kotik V. V. (2005) Ekonomycheskaya bezopasnost' zheleznodorozhnoho transporta Ukrayny [Economic safety of railway transport of Ukraine]. Kharkov. UkrDAZT. (in Ukrainian)
3. Deyneka O. G., Pozdnyakova L. O., Dykan V. L. (2012) Stratehiia pidprijemstva ta stratehichni menedzhment [Strategy of enterprise and strategic management] Kharkiv: Olant LLC. (in Ukrainian)
4. Pasternak-Taranushchenko G. (2000) Bezopasnost': systema, podsystema, otsenky, novoe oruzhye [Security: system, subsystem, evaluation, new weapons]. *Economy of Ukraine*, vol. 12, pp. 55-59.
5. Timofeeva T. O. (2006) Ekolohichni aspekty ekonomichnoi bezpeky zaliznychnoho transport [Ecological aspects of economic safety of railway transport]. *Proceedings of the international scientific-practical conference "The Way of Ukraine to Economic Security"* Kharkov.: KNUVD, vol. 264-266.
6. Novikova A. M. (2003) Ukraina v systemi mizhnarodnykh transportnykh korydoriv [Ukraine in the system of international transport corridors]. Kyiv.

Pozdnyakova Lyubov

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics, Business
and Personnel Management in Transport
Ukrainian State University of Railway Transport

Kotik Valentina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Administration
Ukrainian State University of Railway Transport

Karabadzhak Vasily

Master
Ukrainian State University of Railway Transport

STRATEGIC DIRECTIONS OF ECONOMIC SECURITY

Purpose and relevance of the topic: the study is to substantiate and deepen existing theoretical approaches to determining the level of economic security of rail transport. In today's context, the issue of ensuring the economic security of rail transport is one of the first places. The prerequisites for the emergence of a number of problems with rail transport have been the various transformations in the country's economy, which have led to numerous changes in the activities of structural enterprises and railway transport in general, so the article is relevant and timely.

Research Methods (Methods): The following research methods are used in the work: systematic approach (determination of components of economic safety of railway transport), abstract-logical (theoretical generalization and formation of conclusions), experimental (formation of concept of ensuring economic safety of railway transport), logical modeling (definition coefficients for individual components of economic safety of railway transport), graphical method (conducting a comprehensive analysis of the operation of railway transport), exp the rhyming method (substantiation of the coefficients obtained), the method of expert evaluations (obtaining the value of the weight coefficients) and the general scientific methods of theoretical generalization and comparison.

The results were obtained. The theoretical aspects of defining the basic concepts related to the problem of determining the level of economic security are considered: "economic security", "economic risks".

The basis of the conceptual apparatus of the content of the economic safety of railway transport has been developed, which defines that the economic security should be understood as the condition under which conditions are created for the most efficient use of the resources of the railway transport, as well as ensuring its stable functioning and progressive development in the present and in the future.

Since the economic security of the state depends on the operation of rail transport, research has been made on the preconditions that affect economic security.

The practical value of the article. In practice, the system of economic safety of rail transport and the organization of its successful operation must be based on the methodological foundations of scientific safety theory. In this regard, the primary objectives of the economic security system have been identified. It is substantiated and proved the feasibility of creating an economic mechanism of functioning and ensuring a state of the industry that will meet the conditions of economic security. The results of the analysis made it possible to identify the main factors that negatively affect the activity of the industry and to develop proposals for their prevention.

The originality of the article. The model of determining the level of economic safety of railway transport of Ukraine is developed. The model is implemented through a mechanism for managing a system of indicators that determines the level and potential of rail transport. The scheme of threats to the economic security of railway transport has been improved. Unlike existing schemes, the threats are determined taking into account the particularities of rail transport's economic activity.